

Elm cəmiyyətin dayanıqlı inkişafının təməli təşkilatıdır. Əsrlər boyu elmi biliklər insan həyatını yaxşılaşdırmış, texnoloji tərəqqiyə yol açmış və cəmiyyətin mənəvi dəyərlərini zənginləşdirmişdir. Müasir dövrdə elmin cəmiyyətdə rolu daha da artmışdır. Dövlətlərin iqtisadi, siyasi və hərbi qüdrəti bilavasitə onların elmi-intellektual potensialından asılıdır.

Bu səbəbdən elm yalnız yeni kəşflərin mənbəyi deyil, həm də sosial problemlərin həllində, innovativ düşüncənin formalaşmasında və milli tərəqqinin təmin olunmasında aparıcı qüvvə kimi çıxış edir. Cəmiyyət elmə, alimlərə böyük ümidlər bəsləyir; gözləntilər ondan ibarətdir ki, elm qarşıya çıxan global iqlim dəyişikliyindən tutmuş enerji təhlükəsizliyinə, ictimai rifahın yüksəldilməsindən milli təhlükəsizliyin gücləndirilməsinədək bir çox strateji məsələlərin həllində açar rol oynasın. Dövlət də öz növbəsində elmin inkişafını prioritet hesab edir, bu sahəyə investisiya yatırır və hüquqi bazanı möhkəmləndirir. Azərbaycan 2016-cı ildə “Elm haqqında” Qanun qəbul edilməsi, 2018-ci ildə 27 mart tarixinin “Elm Günü” elan olunması kimi addımlar elmin cəmiyyət və dövlət üçün daşdığı böyük əhəmiyyətin təsdiqidir.

Azərbaycan elmi çoxəsrlik tarixi və zəngin mədəni ənənələri ilə seçilir. Orta əsrlərdən etibarən Azərbaycan coğrafiyasından çıxmış alimlər – riyaziyyatçılar, təbiişünaslar, astronomlar, filosoflar dünya elmində sanballı iz qoymuşlar. Məsələn, XIII əsrdə yaşamış məşhur alim Nəsirəddin Tusi Azərbaycanda Marağa rəsədxanasını quraraq astronomiya elminə böyük töhfələr vermişdir. Bu kimi tarixi nümunələr göstərir ki, Azərbaycanın intellektual irsi elm və mədəniyyətin ayrılmaz vəhdətindən ibarətdir. Xalqımızın dahi şair və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvinin əsərlərində də elmi-fəlsəfi fikirlər əks olunmuş, bilik axtarışı ali dəyər kimi təqdim edilmişdir. Sonrakı dövrlərdə, XIX əsrdə Bakıda ilk texniki məktəblərin, XX əsrin əvvəllərində Bakı Dövlət Universitetinin (1919) təsis edilməsi də Azərbaycan elminin institusional əsaslarının formalaşmasının mühüm mərhələlərindən olmuşdur. Milli ziyalılarımız Həsən bəy Zərdabi, Əbdürrəhman bəy Haqverdiyev və başqaları maarifçilik hərəkatı çərçivəsində elmin və təhsilin inkişafına çalışmış, beləliklə, çox zəngin elmi-mədəni irs yaratmışlar. Bütün bu tarixi ənənələr 1945-ci ildə dövlətçilik tariximizdə ilk dəfə təsis edilmiş Azərbaycan Elmlər Akademiyasının (indiki Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının – AMEA) bünövrəsində dayanan möhkəm baza rolunu oynamışdır.

Müstəqillik dövründə Azərbaycan qısa müddətdə regionun qüdrəti və dinamik inkişaf edən dövlətə çevrilmişdir. Bu inkişafın təməlinə təbii sərvətlərdən səmərəli istifadəyə əsaslanan iqtisadi islahatlar, infrastrukturun modernləşdirilməsi, insan kapitalına yatırımlar və əlbəttə ki, elmlə təhsil prioritet sahələr kimi yüksəldilməsi dayanır. Xüsusilə Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən strateji proqramlar ölkəmizin hərtərəfli tərəqqisinə səbəb olmuşdur. Azərbaycan artıq global miqyaslı nüfuzlu tədbirlərə ev sahibliyi edir; məsələn, 2024-cü ildə Bakıda keçirilmiş BMT-nin İqlim Dəyişiklikləri üzrə 29-cu Konfransı (COP29) elmi-diplomatik nailiyyət kimi tarixə düşdü. Bu fakt bir daha təsdiqləyir ki, müasir Azərbaycan öz elmi potensialı, intellektual elitası və innovativ təşəbbüsləri ilə dünya miqyasında mühüm rol oynamağa qadirdir. Digər tərəfdən, ölkə daxilində aparılan islahatlar nəticəsində Azərbaycan 2020-ci ildə tarixi ədaləti bərpa edərək ərazi bütövlüyünü təmin etdi. Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin qətiyyətli siyasi iradəsi sayəsində qazanılmış Vətən müharibəsi Zəfəri Azərbaycanı regionda yeni reallıqların müəllifi kimi çevirdi və dövlətimizin qarşısında post-münaqişə dövrünün bərpa və inkişaf vəzifələri durdu. Belə bir şəraitdə elmi ictimaiyyətin üzünə işğaldan azad edilmiş ərazilərin yenidən qurulması, təbii sərvətlərinin aradan qaldırılması, ekoloji durumunun monitorinqi kimi konkret vəzifələr qoyuldu. Göründüyü kimi, elmin cəmiyyətdə rolu bu gün daha da çox şəxələnməyə və vacib olmuşdur.

Prezident İlham Əliyev ölkəmizin elmi potensialının gücləndirilməsi naminə bir sıra mühüm addımlar atmışdır. Onun fərman və sərəncamları ilə elmin hüquqi və maddi bazası möhkəmləndirilmiş, gənc tədqiqatçıların

Elmlər Akademiyası XX əsrdə tarixi zərurətdən yarandı

Arif HƏŞİMOV, akademik

stimullaşdırılması üçün xüsusi təqəüdlər və mükafatlar təsis edilmişdir. Məsələn, 2009-cu ildə təsdiq olunmuş “2009–2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya” çərçivəsində elmi infrastrukturun modernizasiyası, prioritet elmi istiqamətlərin müəyyən edilməsi və elmi nəticələrin innovasiyalara tətbiqi istiqamətində geniş işlər görülmüşdür. 2016-cı ildə “Elm haqqında” Qanunun qüvvəyə minməsi ilə elm və təhsil sferalarının integrasiyası, elmi fəaliyyətin yeni dövrün tələblərinə uyğun təşkili üçün zəruri hüquqi əsaslar yaradıldı. Dövlət başçısının təşəbbüsü ilə yüksək texnologiyalar, kosmik sənaye, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları sahələrində xüsusi proqramlar icra olunur; nəticədə, Azərbaycan ilk süni peykini orbitə çıxarmış, “Azərkosmos” agentliyi təsis edilmiş, ölkədə innovasiya və startap ekosistemi formalaşdırılmışdır. İlham Əliyevin elmə verdiyi dəyər bir çox nümunələrindən biri də AMEA-nın inkişafına göstərilən daimi diqqətdir. Məhz bu diqqətin sayəsində akademiya

cü ildə ilk dəfə olaraq Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası dünyanın ən mötəbər elm təşkilatlarını birləşdirən Beynəlxalq Elmi Şuraya və Asiya Elmlər Akademiyaları Assosiasiyasına tamhüquqlu üzv qəbul edilmişdir. Bütün bunlar göstərir ki, Azərbaycan elmi milli çərçivədən çıxaraq global elm məkanında layiqli yer tutmağa yönəlmiş strateji kurs götürmüşdür.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının prezidenti akademik İsa Həbibbəylinin rəhbərliyi ilə akademiya son dövrdə geniş islahatlara start verilmişdir. 2022-ci ilin sonlarından etibarən AMEA-da elmi fəaliyyətin səmərəliliyinin artırılması, elm və təhsilin

can Ensiklopediyası” və s.) hazırlanmasına start verilir.

Akademiyanın beynəlxalq əlaqələri də sürətlə genişlənir – AMEA ilk dəfə beynəlxalq elm təşkilatlarında (Beynəlxalq Elmi Şura, AASSA və b.) institusional üzvlük statusu qazanmışdır. Bütün bu işlər akademik İsa Həbibbəylinin yüksək elmi təşkilatçılıq bacarığı və geniş intellektual dünyagörüşü sayəsində həyata keçirilir. Məhz onun elmə və idarəçiliyə innovativ yanaşmasının nəticəsidir ki, bu gün Azərbaycan elmi öz yeni intibah dövrünə inamla qədəm qoyur.

Beləliklə, həm cəmiyyət, həm də dövlət Azərbaycan elminə böyük ümidlər bəsləyir. Gələcəkdə elmin fundamental nailiyyətləri əsasında innovativ texnologiyaların yaradılması, ölkənin rəqəbatqabiliyyətli bilik iqtisadiyyatına keçidinin təmin edilməsi, milli-mənəvi dəyərlərin və tarixi həqiqətlərin elmi əsaslarla dünyaya təqdim edilməsi kimi mühüm vəzifələr prioritet olacaqdır. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası və ümumən elmi ictimaiyyət bu gözləntiləri doğrultmaq üçün səfərbər olub. Elmin tarixi təcrübəsi, zəngin ənənələri və müasir dövrün çağırışlarına uyğunlaşma bacarığı onu göstərir ki, Azərbaycan elmi qarşıdağı illərdə də həm cəmiyyətin, həm də dövlətin inkişafında aparıcı mövqeyini qoruyub saxlayacaq və yeni nailiyyətləri ilə ölkəmizi beynəlxalq aləmdə layiqincə təmsil edəcəkdir.

Bu gün Azərbaycan tam müstəqil dövlət olaraq ümummilli lider Heydər Əliyevin müəyyənləşdirdiyi siyasi xətti çox uğurla həyata keçirən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin titanic səyləri nəticəsində XXI əsrdə artıq dünyanın ekoloji siyasətinin, təhlükəsizliyinin, sözün əsl mənasında planetimizin gələcəyinin təmin edilməsində öz mövqeyi olan bir dövlətə çevrilmişdir.

Bu mövqə təkcə diplomatik və siyasi müstəvidə deyil, həm də elmi-intellektual sferada Azərbaycan Respublikasının artan nüfuzunu əks etdirir. Davamlı inkişaf, “yaşıl artım” və ekoloji sabitlik kimi çağırışların cavablandırılması istiqamətində ölkənin atdığı addımlar, Azərbaycanın yalnız regional deyil, global miqyasda məsuliyyətli tərəfdaş kimi çıxış etdiyini sübut edir. Özünlün 80 illik yubileyini qeyd edən AMEA, bütövlükdə, Azərbaycan elmi, ölkəmizin və dünyanın ən aktual problemi olan ekoloji tarazlığın əldə edilməsi ilə dayanıqlı inkişafın təmin edilməsində elmi-texniki potensialdan prioritet hesab olunan istiqamətlərdə istifadəni genişləndirmək və AMEA-nın 80 illik fəaliyyətinin dünyanı yeni çağırışları ilə əlaqələndirməsi üçün yaxın tarixi keçmişin, ilk olaraq isə BMT-nin İqlim Dəyişikliyi üzrə Çərçivə Konvensiyasının Tərəflər Konfransının 29-cu sessiyasının – COP29-un Bakı dövrünü qısa da olsa şərh etmək məqsədünəyün olardı.

“Azərbaycan 2030” – elmi strategiya

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 2021-ci il 2 fevral tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər” sənədində növbəti onillikdə ölkənin sosial-iqtisadi inkişafına dair müəyyənləşdirilən beş Milli Prioritetdən biri dayanıqlı artan rəqəbatqabiliyyətli iqtisadiyyat, digəri isə təmiz ətraf mühit və “yaşıl artım” ölkəsidir ki, bunlar da müasir dünyanın çağırışlarına, o cümlədən BMT-nin COP29-un çağırışlarına tam cavab verir.

Bu sənəd, elmi siyasətin dövlət strategiyası ilə integrasiyasının bariz nümunəsidir. Burada elmi tədqiqatlar yalnız akademik məqsədlər üçün deyil, həm də cəmiyyətin rifahına yönəlmiş praktiki vəzifələr kimi nəzərdə tutulur. Dövlət-vətəndaş-elmi institut üçbucağında yaranan bu vəhdət, Azərbaycanın gələcək inkişaf mo-

delinin əsasında dayanır.

Məlumdur ki, dayanıqlı inkişaf konsepsiyası üç əsas komponentdən ibarətdir – ekoloji, sosial və iqtisadi. Bu istiqamətlərin əsasında bəşəriyyətin təbii ehtiyaclarını biosferin təbii imkanları ilə uyğunlaşdırmaq prinsipi dayanır. Bu konsepsiya həm təbiətin qorunması, həm də iqtisadi artımın təmin olunması baxımından balanslı və optimal yol kimi qəbul edilir.

Bu prinsipin nəzərə alınmaması 1992-ci il Rio-de-Janeyro konfransının sənədlərində təsvir olunan vəziyyətə gətirib çıxara bilər. Orada qeyd edilirdi: “Biz planetimizi xilas etmək şansı olan son nəsil ola bilərik”. Bu ifadə, təkcə emosional çağırış deyil, həm də elmi cəhətdən əsaslandırılmış xəbərdarlıqdır. Ekosistemin dayanıqlılıq pozulduqda sosial və iqtisadi sabitlik də təhlükə altına düşür.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 28 oktyabr 2016-cı il tarixində Paris Sazişinin təsdiq edilməsi haqqında Qanunu imzalamaqla bu global təşəbbüsə qoşulmuşdur. Bu addım Azərbaycanın ekoloji məsələlərə yalnız daxili məsələ kimi deyil, global öhdəlik kimi baxdığını nümayiş etdirir.

İmzalanmış sənədlərin və görülmüş tarixi əhəmiyyətli işlərin nəticəsi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin COP29 öncəsi müraciətində öz əksini tapmışdır. O, “Yaşıl dünya naminə həmrəylik ili” çağırışı ilə bu tədbirin təkcə texniki və siyasi deyil, həm də humanist və ideoloji yük daşdığını vurğulamışdır.

Bu, elmi ictimaiyyət üçün də mühüm siqnaldir: elm yalnız müşahidəçi deyil, aktiv iştirakçı olmalıdır. Ekoloji dəyişikliklərin səbəbləri, nəticələri və qarşısının alınması yolları yalnız multidissiplinar elmi yanaşmalarla müəyyən edilə bilər.

AMEA və COP29: yeni fəlsəfi transformasiya

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının COP29-da iştirakına dair Prezident İlham Əliyevin “COP29 iqlim diplomatiyasında dönüş nöqtəsi” tezisi əsasında 2024-cü il noyabrın 30-da AMEA Rəyasət Heyətinin iclası keçirilmişdir. Akademik İsa Həbibbəyli bu iclasda “COP29: çağırışlar və AMEA-nın qarşısında duran vəzifələr” adlı məruzə ilə çıxış etmişdir.

Burada əsas məqam ondan ibarət idi ki, elmin yeni dövrü artıq başlamışdır: elmi fəaliyyət yalnız fundamental nəzəriyyələrə kifayətlənməməli, praktiki transformasiyalara da yol açamalıdır. Xüsusilə “yaşıl enerji”, “yaşıl iqtisadiyyat”, “karbonsuz inkişaf” kimi anlayışlar yalnız texniki terminlər deyil, fəlsəfi və metodoloji kateqoriyalar kimi aradan qaldırılmalıdır. Məruzədə “COP29 elmi təfəkkürdə yeniliklər yaradıb” tezisi vurğulanaraq akademiyanın gələcək fəaliyyətinin bu istiqamətdə qurulacağı diqqətə çatdırılmışdır.

Akademik Həbibbəyli alimlərimizin COP29 çərçivəsində xarici həmkarlarla global problemləri müzakirə etməsinə və dünya alimlərinin AMEA ilə əməkdaşlıq istəklərini xüsusi qeyd edərək bu sahədəki intellektual diplomatiyanın genişləndirilməsi zərurətini vurğulamışdır. Bu həm də Azərbaycanın elmi nüfuzunun artdığını göstərən indikatorlardandır.

AMEA Rəyasət Heyətinin iclasında qəbul edilən Prezidentə ünvanlanmış müraciət də bu elmi-ictimai həmrəyliyin rəmzi kimi qiymətləndirilə bilər.

Elmi irs və milli kimlik

Tarix boyu dahi şəxsiyyətlər elmin inkişafına dəstək vermiş, onun milli iradənin təzahür forması olduğunu vurğulamışlar. Ümummilli lider Heydər Əliyevin “Milli Elmlər Akademiyası bizim milli sərvətimizdir” fikri, bu elmi ocağın yalnız bilik istehsalçısı deyil, həm də milli ideoloji daşıyıcısı kimi olduğunu göstərir.

Bu paralellər “Poisk” qəzetinin 31 yanvar 2025-ci il tarixli nömrəsində rusiyalı tarixçi Sergey Solovoyvun fikirlərində də görünür. O, Moskva Dövlət Universitetinin təsis edilməsini Rusiyanın ən mühüm tarixi mərhələləri ilə eyni sıraya qoymuşdur. Elmin dövlətçiliklə eyniləşdirilməsi həm keçmişdə, həm də bu gün aktuallığını saxlayır.

AMEA-nın tarixi və müasir missiyası

Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası 1945-ci ilin martında təsis edilmişdir. Bu tarix yalnız qurumun yaranma tarixi deyil, həm də elmi dövlətçiliyin formalaşma mərhələsinin başlanğıcı kimi qiymətləndirilməlidir.

Bugünkü AMEA milli strateji düşüncənin, elmi innovasiyaların və global elmi integrasiyanın mərkəzidir. Onun fəaliyyəti təkcə elmi tədqiqatlarla məhdudlaşmır, həm də milli mədəniyyətin, ədəbiyyatın, fəlsəfənin və ictimai fikrin formalaşmasında avazsız rol oynayır.

Nəticə etibarilə, XXI əsrdə AMEA-nın qarşısında duran əsas vəzifə elmin sərhədlərini genişləndirməklə bərabər, onu həyatın bütün sahələrinə integrasiya etməkdir. Global iqlim dəyişikliyi, enerji təhlükəsizliyi, qida və su resurslarının azalması, bioçeşidliliyin qorunması kimi fundamental problemlərin həlli yalnız elmə əsaslanan kompleks yanaşmalarla mümkündür.

(ardı var)